

Een duurzaam inkomen boven de armoedegrens als basis voor een succesvol traject naar werk

Heidi Degerickx, Luna Cochez, Tine Claes - Netwerk tegen Armoede

ABSTRACT

Door uitkeringen te verlagen naar een inkomen onder de armoederisicogrens vergroot je de stap naar werk, zo tonen verschillende onderzoeken aan. In deze bijdrage staat de ervaringskennis van mensen in armoede centraal. Hun getuigenissen tonen het belang van voldoende mentale en financiële ruimte om de stap naar de arbeidsmarkt te kunnen zetten. Door het gebrek aan middelen hebben werkzoekenden in armoede vaak geen toegang tot een heel aantal basisvoorwaarden voor duurzame tewerkstelling: een kwalitatieve woning, betaalbare kinderopvang, mobiliteit, opleidingskansen, enzovoort. Om die drempels aan te pakken, hebben ze nood aan voldoende mentale ruimte en financiële stabiliteit. Het verlagen of wegnemen van de werkloosheidsuitkering vergroot daarentegen de afstand tot de arbeidsmarkt. Vanuit hun ervaringsdeskundigheid stellen mensen in armoede enkele alternatieven voor die wel helpen om duurzaam aan de slag te gaan op de arbeidsmarkt. Daarbij ligt de focus niet op financiële stokken achter de deur, maar wel op intensieve en integrale trajectbegeleiding bij de stap naar werk enerzijds, en op de implementatie van een armoedebewust hr-beleid bij werkgevers anderzijds.

Onlangs kreeg ik een brief van de vakbond dat ik vanaf volgend jaar driehonderd euro per maand minder ga krijgen omdat mijn uitkering zakt. Ik zit met mijn handen in het haar, want ik kan het nu al amper redden. Ik weet niet hoe ik het ga doen. Waar moet ik het geld vandaan halen om mijn kind naar de opvang te brengen als ik ga solliciteren? Of ik zo sneller aan het werk ga geraken, daar heb ik mijn bedenkingen bij. Als het je nu al niet lukt, waarom zou het dan opeens wel lukken? (Nadia, 36 jaar)

Nadia is één van de 186 541 werkzoekenden zonder baan in Vlaanderen (aantal in januari 2023; Steunpunt Werk, 2023). Haar verhaal is dat van veel mensen in armoede: ze wil enorm graag terug een betaalde job hebben, maar slaagt er momenteel niet in om de stap naar de arbeidsmarkt te zetten. Met een verleden als poetshulp hoort ze overal dat haar ervaring te beperkt is. Opnieuw gaan poetsen is geen optie, daarvoor heeft ze te veel rugklachten gekregen na een loopbaan van vijftien jaar. Als alleenstaande moeder met een uitkering onder de armoedegrens komt ze constant drempels tegen die de toegang tot de arbeidsmarkt bemoeilijken. Wanneer haar uitkering binnenkort zakt, zullen die drempels enkel toenemen.

Degressiviteit van de werkloosheidsuitkering

De ambitie van de Vlaamse en federale regering op het vlak van arbeidsmarktparticipatie is groot: de algemene werkzaamheidsgraad van de bevolking op beroepsactieve leeftijd tot 80% brengen (Vlaamse Regering, 2019; Federale regering, 2020). Vanuit alle politieke hoeken komen voorstellen om meer mensen aan het werk te krijgen. Eén van de maatregelen die regelmatig op tafel ligt, is om het bedrag van de werkloosheidsuitkering sneller te doen afnemen en om de uitkering zelfs te beperken in de tijd. De zogenaamde wortel en de stok: wie na een tijdje geen werk heeft gevonden, zou zagezegd onvoldoende naar werk zoeken. Sanctionering, het schrappen of verlagen van de uitkering, moet werkzoekenden motiveren om sneller een job te vinden of aan te nemen, en voorkomen dat ze blijven steken in de zogenaamde werkloosheidsval.

In 2012 kende België al een gelijkaardige hervorming van haar werkloosheidsstelsel. Sindsdien zijn de uitkeringen versterkt degressief: na een periode van drie maanden werkloosheid neemt het uitkeringsbedrag geleidelijk af, tot het een forfaitair bedrag bereikt. Recent onderzoek van de RVA en de OESO bevestigt nu wat mensen in armoede al jaren zeggen: deze degressiviteit leidt niet tot meer uitstroom naar werk. Het blijken vooral de conjunctuur of de economische omstandigheden die bepalen in welke mate (langdurig) werkzoekenden de stap naar werk kunnen zetten (Salvatori, 2022; RVA, 2022).

Een leven in armoede als drempel naar de werk

Veelheid aan uitsluitingen

Het probleem met dit soort voorstellen is dat ze uitgaan van het idee dat werkzoekenden er bewust voor kiezen om niet te werken, oftewel “liever lui dan moe zijn”. Daarbij gaat men voorbij aan de complexe realiteit waarin langdurig werkzoekenden en mensen in armoede vaak leven. In haar 61 verenigingen waar mensen in armoede het woord nemen, hoort het Netwerk tegen Armoede dagelijks hoeveel inspanningen werkzoekenden doen om een duurzame job te vinden. Hun werkbereidheid uit zich ook in het vele vrijwilligerswerk dat zij nu reeds opnemen, zowel in de verenigingen als in hun private context, bijvoorbeeld als mantelzorger.

Tijdens hun zoektocht naar betaald werk botsen mensen in armoede echter tegen heel wat drempels buiten hun eigen macht. Ria vertelt hoe zij het ervaart:

Onze kleinzoon woont bij ons. Overdag kan hij naar de crèche, maar iemand moet hem ook afzetten. Mijn man werkt deeltijds en moet om 6u30 op zijn werk zijn. Ik ben ingeschreven bij verschillende interimkantoren en werd opgebeld voor een job in de productie. Ik was heel blij dat ik mocht starten, maar de werkuren zijn niet haalbaar voor mijn gezin. Ofwel moet ik ofwel moet mijn man gaan werken. (Ria, 61 jaar)

Mensen in armoede leven vaak in zeer slechte woonomstandigheden en hebben onvoldoende inkomen om in hun basisbehoeften te voorzien. Deze moeilijke bestaanscontext leidt vaak tot een gebrek aan opleiding, mobiliteitsproblemen, ontoegankelijke kinderopvang, enzoverder. Dat zijn stuk voor stuk basisvoorwaarden die eerst in orde moeten zijn om op een duurzame manier aan het werk te kunnen.

Het gaat bovendien niet om één, maar een veelheid van uitsluitingen op verschillende levensdomeinen. Armoede is als het ware een spinnenweb waar je - eens je er in vastkleeft - nog heel moeilijk uit kan loskomen.

Eten of ons verwarmen, een lening aangaan of een factuur niet betalen, het blijft rekenen. Ik ben constant aan het tellen. Ik moet constant keuzes maken tussen uitgaven die we nu dringend nodig hebben en dingen die later kunnen. Welke keuze ik ook maak, ik ben altijd slechter af. (Marc, 55 jaar)

Wanneer mensen in armoede - ondanks de vele drempels - toch de stap zetten naar de arbeidsmarkt, botsen ze ook vaak tegen een muur. (Onbewuste) discriminatie door werkgevers bemoeilijkt de toegang tot de arbeidsmarkt. Zo vertelt Rachid, die zonder werk viel toen zijn wekelijkse interimcontracten niet werden verlengd, het volgende:

Het is niet omdat je zoekt dat je ook een job vindt. Daarvoor moet de werkgever ook bereid zijn je een kans te geven. Er zijn wel vacatures, maar ik krijg vaak het antwoord dat ik niet pas in het profiel. Mijn Nederlands is niet perfect en mijn leeftijd speelt in mijn nadeel. En ja, de stempel van langdurige werkloze natuurlijk. Werkgevers geven je geen kans omdat ze denken dat je niet wilt werken. Maar dat is echt niet zo. Nee, uit mijn werk haalde ik mijn zelfvertrouwen. Het gaf me een doel in het leven, een sociaal netwerk. Het maakte me wie ik was. (Rachid, 54 jaar)

Dit soort ervaringen zijn jammer genoeg geen uitzondering bij werkzoekenden in armoede. Het feit dat zoveel mensen in armoede geen toegang vinden tot de arbeidsmarkt wijst er dan ook op dat langdurige werkloosheid bij mensen in armoede een vorm is van structurele uitsluiting, eerder dan dat het de 'schuld' is van de werkzoekenden zelf.

Een menswaardig inkomen als basisvoorwaarde voor duurzame tewerkstelling

Begin 2023 lag de bruto minimum werkloosheidsuitkering voor een alleenstaande die voltijds heeft gewerkt op 1337,18 euro per maand. Dat bedrag is nu al 13% lager dan de armoederisicogrens (RVA, z.d.; FOD Sociale Zekerheid, 2022). Wie langdurig werkloos is, is dan ook onvoldoende beschermd tegen armoede: 68% van de werkzoekenden had in 2022 risico om in armoede of sociale uitsluiting te leven (StatBel, 2023).

De impact van een inkomen onder de armoedegrens is niet te onderschatten. In hun onderzoek naar de effecten van schaarste op de hersenen toonden Mullainathan en Shafir (2013) aan dat een gebrek aan geld mensen in een tunnelvisie plaatst. Ze zitten in een overlevingsmodus: alle focus ligt op het oplossen van het schaarsteprobleem op korte termijn, wat verklaart waarom het aanpakken van drempels die op lange termijn een oplossing kunnen bieden niet evident is. Om duurzaam aan het werk te gaan, hebben mensen in armoede financiële en mentale ruimte nodig. Met een uitkering die onder de armoededrempel ligt hebben ze deze ruimte niet. Najat (43 jaar) legt uit hoe haar traject enkel kon slagen van zodra haar gezin wat extra inkomen had:

Financiële ruimte is echt belangrijk, anders ben je puur bezig met overleven. Werk zoeken is een voltijdse job. Dat vergeten de meeste mensen die werken. Pas toen ik mij geen zorgen meer moest maken over of ik mijn facturen kon betalen, had ik de ruimte om deel te nemen aan het werk-welzijnstraject van de VDAB. (Najat, 43 jaar)

Wanneer we mensen in armoede laten terugvallen op een lagere uitkering zorgen we ervoor dat de bestaande drempels toenemen. Mensen in armoede zullen niet sneller uitstromen naar de arbeidsmarkt als zij nog meer in overlevingsmodus zitten dan vandaag al het geval is. Integendeel, zo vergroot je hun afstand tot de arbeidsmarkt alleen maar.

Nood aan integrale trajectbegeleiding en aandacht voor een inclusievere arbeidsmarkt

Trajectbegeleiding over hokjes heen

Een proactieve en vertrouwensvolle aanpak is wat werkzoekenden in armoede nodig hebben in hun traject naar werk. Een goede arbeidsbemiddeling creëert mee de voorwaarden om drempels naar duurzame tewerkstelling aan te pakken. Bij toeleiding komt veel meer kijken dan louter het zoeken naar een gepaste job. Door de verwevenheid van uitsluitingen is het noodzakelijk dat de zoektocht naar werk gecombineerd wordt met het aanpakken van drempels op andere levensdomeinen (Netwerk tegen Armoede, 2022).

Bestaande dienstverlening is echter vaak te versnipperd en richt zich op slechts één levensdomein of probleem: de VDAB helpt met je zoektocht naar werk, voor schulden ga je naar het OCMW en voor een sociale woning kun je bij de woonmaatschappij terecht. Van mensen in armoede horen we dat bemiddelaars daardoor vaak slechts één aspect uit hun verhaal uitkiezen om rond te werken:

Om onze problemen aan te pakken, moeten we naar allerlei verschillende instanties. Je moet er steeds opnieuw je verhaal doen en elke dienstverlener pikt eruit wat zij vanuit hun werking kunnen aanpakken. Voor de rest word je weer doorgestuurd naar een andere dienst. Aan de kern van je problemen wordt daardoor vaak niet geraakt. (Maxim, 27 jaar)

Door die gespecialiseerde aanpak worden eerder symptomen dan de oorzaak van armoede aangepakt. Integrale toeleiding richt zich daarentegen op duurzame en werkbare tewerkstelling, maar neemt daarbij ook de context van mensen mee in rekening. Dat vraagt van bemiddelaars dat zij breder kijken dan de noden op vlak van werk en samen met de werkzoekende ook de nodige stappen zetten op andere levensdomeinen die duurzaam werk in de weg staan. Het Netwerk tegen Armoede heeft dan ook hoge verwachtingen van de lokale partnerschappen die in 2024 van start zullen gaan (VVSG, z.d.). De interdisciplinaire samenwerking waarvan zij zullen vertrekken is nodig om integrale trajectbegeleiding mogelijk te maken.

Een traject op maat vertrekt vanuit de noden van de werkzoekende in plaats van het begeleidingsaanbod. Eigenaarschap van de werkzoekende over zijn of haar eigen traject zou dan ook een evidentie moeten zijn. Mensen in armoede ervaren echter dat hulp- en dienstverleners vaak beslissingen boven hun hoofd nemen:

Ik heb zoveel assistenten en begeleiders gehad in mijn leven, bij alle mogelijke diensten. Er was er maar ene goeie tussen, dat was degene die mij uitlegde wat de mogelijkheden waren, die mij hielp om zelf daaruit keuzes te maken. (Elien, 33 jaar)

Keuzevrijheid en zelfbeschikking behoren onlosmakelijk tot het recht op werk, ook voor mensen met een grotere afstand tot de arbeidsmarkt. Trajecten waar werkzoekenden zelf inspraak in hebben, vertrekken vanuit een fundamenteel geloof in hun capaciteiten. Niet sanctionering, maar positieve motivatie vergroot de kans op duurzame tewerkstelling.

Een bemiddelaar die inzicht heeft in de leefwereld van mensen in armoede kan een wereld van verschil maken bij de moeilijke zoektocht naar werk. Het opbouwen van een vertrouwensband tussen werkzoekende en bemiddelaar vraagt echter tijd. Vandaag hebben trajectbegeleiders van VDAB een te hoge *caseload* en moeten ze vaak werken binnen een strak tijds- en handelingskader. Daardoor kunnen ze werkzoekenden in armoede onvoldoende een traject op maat aanbieden. Het Netwerk tegen Armoede vraagt om voor kwetsbare groepen trajecten zonder vastgelegd eindpunt mogelijk te maken. Willen we tenslotte niet dat mensen vooral duurzaam en niet alleen snel aan het werk geraken?

Het is belangrijk dat mensen niet worden losgelaten. Door hen weg te halen van het statuut werkloosheid en hen pas terug vast te pakken eens de randvoorwaarden in orde zijn, zal de afstand alleen maar vergroten.

Het Netwerk tegen Armoede stelt ook vast dat werkzoekenden in armoede steeds meer in een traject van (onbetaalde) stages terechtkomen. Hun ervaringen leren ons dat die uiteindelijk zelden tot een vaste betrekking leiden. Bovendien bestaat het risico dat dergelijke stages of systemen als de gemeenschapsdienst bestaande kortgeschoolde jobs verdringen, zoals ervaringen uit het buitenland ons leren (Van der Schueren, 2022).

Een inclusieve arbeidsmarkt: gedeelde verantwoordelijkheid

Voorstellen zoals het beperken van de werkloosheidsuitkering focussen te eenzijdig op de verantwoordelijkheid van werkzoekenden. Een inclusieve arbeidsmarkt realiseren is een gedeelde opdracht voor alle stakeholders. Een hogere tewerkstellingsgraad vraagt eveneens een verhoogd engagement van werkgevers om naast jobcreatie ook volop werkvloeren inclusiever in te richten.

Werkgevers zijn op zoek naar de beste profielen voor de invulling van hun jobs. Daardoor stellen ze soms onnodig hoge eisen in hun vacatures, die bijkomende drempels opwerpen of mensen uitsluiten die over de nodige capaciteiten beschikken. We vragen werkgevers om kritisch te zijn ten aanzien van hun eigen verwachtingen: is een bepaald diploma of getuigschrift, rijbewijs, taalniveau, enzoverder echt noodzakelijk voor de functie in kwestie?

Kijk verder dan diploma's en attesten en geloof ook in de competenties en het groeipotentieel van kandidaten. Sommige vaardigheden, zoals de Nederlandse taal, verwerven mensen sneller op de werkvloer dan achter de schoolbanken. Door hun moeilijke bestaanscontext hebben mensen in armoede ook niet altijd de financiële draagkracht om een opleiding te volgen alvorens werk te zoeken:

Ik heb al niveau 2.4. Toch vinden ze dat ik nu nog een taalopleiding moet volgen. Ik heb geen tijd om zonder geld thuis te zitten voor Nederlandse les. Ik wil gewoon werken, anders raak ik in de shit. (Aleksei, 49 jaar).

Door de huidige krapte op de arbeidsmarkt zijn werkgevers vandaag al veel bewuster bezig met kansen creëren voor moeilijk toeleidbare groepen op hun werkvloer. Als Netwerk tegen Armoede juichen wij dit toe. Tegelijk is armoede niet opgelost eens mensen in armoede aan de slag gaan. Ook op de werkvloer komen ze heel wat drempels of uitsluitingsmechanismen tegen. Werkgevers hebben vaak nog onvoldoende inzicht in wat een leven in armoede inhoudt en welk effect het heeft op mensen en hun tewerkstelling. Daardoor krijg je regelmatig een draaideureffect en stromen kwetsbare werknemers alsnog snel terug uit. Sensibilisering en vorming zijn dan ook cruciaal om iedereen aan boord te krijgen voor een inclusieve arbeidsmarkt. Inzetten op een inclusief en armoedebewust hr-beleid, met voldoende oog voor de noden van werknemers, kan een wezenlijk verschil maken voor zowel werknemers als werkgevers.

De werkloosheidsuitkering: een sanctioneringsmiddel of bescherming tegen armoede?

Een goede arbeidsbemiddeling en inspanningen vanuit werkgeverszijde zijn beide cruciaal, maar tegelijk niet voldoende om het traject naar werk van mensen in armoede ook effectief te doen slagen. Onderzoek toonde al herhaaldelijk aan hoe belangrijk een menswaardig inkomen is als voorwaarde voor een geslaagd traject naar werk. Mensen hebben financiële ruimte en stabiliteit nodig om stappen in hun werktraject te kunnen zetten. Ondanks exhaustief wetenschappelijk onderzoek stellen we vast dat men vanuit politieke hoek kiest voor een verhaal van een sterkere degressiviteit van de werkloosheidsuitkering en mogelijk zelfs de beperking ervan in de tijd. De werkloosheidsuitkering wordt daardoor herleid tot een sanctioneringsmiddel.

De werkloosheidsuitkering schrappen is geen efficiënte activeringstool in de begeleiding naar werk. Bovendien ondergraaft de sanctionerende en dreigende aanpak de basisfunctie van de werkloosheidsuitkering: mensen beschermen tegen armoede op het moment dat ze hun werk verliezen. Door de sociale zekerheid en opgebouwde rechten van werknemers te ondermijnen, duwen we mensen meer in armoede en verder weg van de arbeidsmarkt. Een stabiel inkomen boven de armoedegrens is een basisvoorwaarde om nog maar aan de stap naar werk te kunnen denken. Een duurzaam en waardig inkomen is de start van een succesvol traject naar werk, niet het eindpunt.

BIBLIOGRAFIE

- Federale regering. (2020, 30 september). *Regeerakkoord*. https://www.belgium.be/sites/default/files/Regeerakkoord_2020.pdf
- FOD Sociale Zekerheid. (2022). *De doelmatigheid van de sociale minima in tijden van crisis*. <https://socialsecurity.belgium.be/nl/projecten/cijfers-de-kijker/de-doelmatigheid-van-de-sociale-minima-tijden-van-crisis>
- Mullainathan, S., & Shafir, E. (2013). *Schaarste: Hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen*. Maven Publishing.
- Netwerk tegen Armoede (2022). *Trajectbegeleiding op maat van mensen in armoede. Met tijd en inspraak als cruciale elementen*. <https://netwerktegenarmoede.be/nl/nieuws/2023/trajectbegeleiding-op-maat-van-mensen-in-armoede>
- RVA. (2022). *10 jaar versterkte degressiviteit van de werkloosheidsuitkering. Evaluatie van de impact op de transities naar werk en op de sociale uitgaven in de periode 2010-2020* (RVA studie). https://www.rva.be/file/cc73d96153bbd5448a56f19d925d05b1379c7f21/0605bf368d3835a2cf33a00704ee58bc7eb07023/27-10-2022_evaluatiedegressiviteit_nl_def.pdf
- RVA. (z.d.). *Volledige werkloosheid zonder anciënniteitstoelage (Brutobedragen)*. <https://www.rva.be/documentatie/bedragen/volledige-werkloosheid>
- Salvatori, A. (2022). *The effect of declining unemployment benefits on transitions to employment: Evidence from Belgium* (OECD Social, Employment and Migration Working Papers, nr. 272). OECD Publishing.
- StatBel. (2023, 16 februari). *Risico op armoede of sociale uitsluiting*. <https://statbel.fgov.be/nl/themas/huishoudens/armoede-en-levensomstandigheden/risico-op-armoede-sociale-uitsluiting#figures>
- Steunpunt Werk (2023). *Dashboard Trendindicatoren Vlaamse Arbeidsmarkt: Werkzaamheid & werkloosheid*. <https://www.steunpuntwerk.be/cijfers/trendindicatoren-vlaamse-arbeidsmarkt-werkzaam-werkloos>
- Van der Schueren, C. (2022). Gemeenschapsdienst: waarschuwingen uit Nederland. *Samenleving & Politiek*, 29(10), 34-37. <https://www.sampol.be/2022/12/gemeenschapsdienst-waarschuwingen-uit-nederland>
- Vlaamse Regering. (2019). *Regeerakkoord van de Vlaamse Regering 2019-2024*. <https://www.vlaanderen.be/publicaties/regeerakkoord-van-de-vlaamse-regering-2019-2024>
- VVSG. (z.d.). *Capacity building lokale partnerschappen*. <https://www.vvsg.be/kennisitem/vvsg/capacity-building-lokale-partnerschappen>